

Wirt
Gżirtna

Guzeppi M.
Bezzina

IL-MUŻEW TAL-ARKEOLOĠIJA (It-tieni parti)

Kif ktibt fl-aħħar ħarġa, dik ta' Diċembru 2000, illum ser nikteb dwar il-karatteristiċi ta' kull fażi. Biex wiehed jifhem aħjar il-perijodi li dwarhom qed nitkellem, sewwa li jerġa' jagħti daqqa t'għajn lejn it-tabella li dehret fl-aħħar ħarġa u li kienet titkellem mit-taqsim tal-fażijiet u taż-żminijiet.

Fażi Għar Dalam

Il-tuħhar huwa ta' kulur griz jew inkella fil-kannella. Hafna drabi nsibu fuqhom disinni elaborati li kienu jsiru b'xi għadma rqieqa, xi zokk żgħir u rqieq jew inkella b'xi mhara. Kienu jonqxu d-disinn fuq il-wiċċ artab tat-tafal qabel ma jinhema, u bosta minn dawn id-disinni kienu jimtlew bil-gibs abjad. Dan it-tip ta' fuħhar jixbah hafna lil dak misjub fi Stentinello fi Sqallija, u dan jipprova li l-ewwel nies resqu lejn il-Gzejjer Maltin proprju minn dik il-gżira. Il-biċċiet tal-fuħhar li nstabu kienu ftit u żgħar hafna biex wiehed jgħid x'tip ta' forum kienu jagħmlu. (Ara disinni tal-fuħhar a, b.)

Fażi Skorba Griża u Fażi Skorba Ħamra

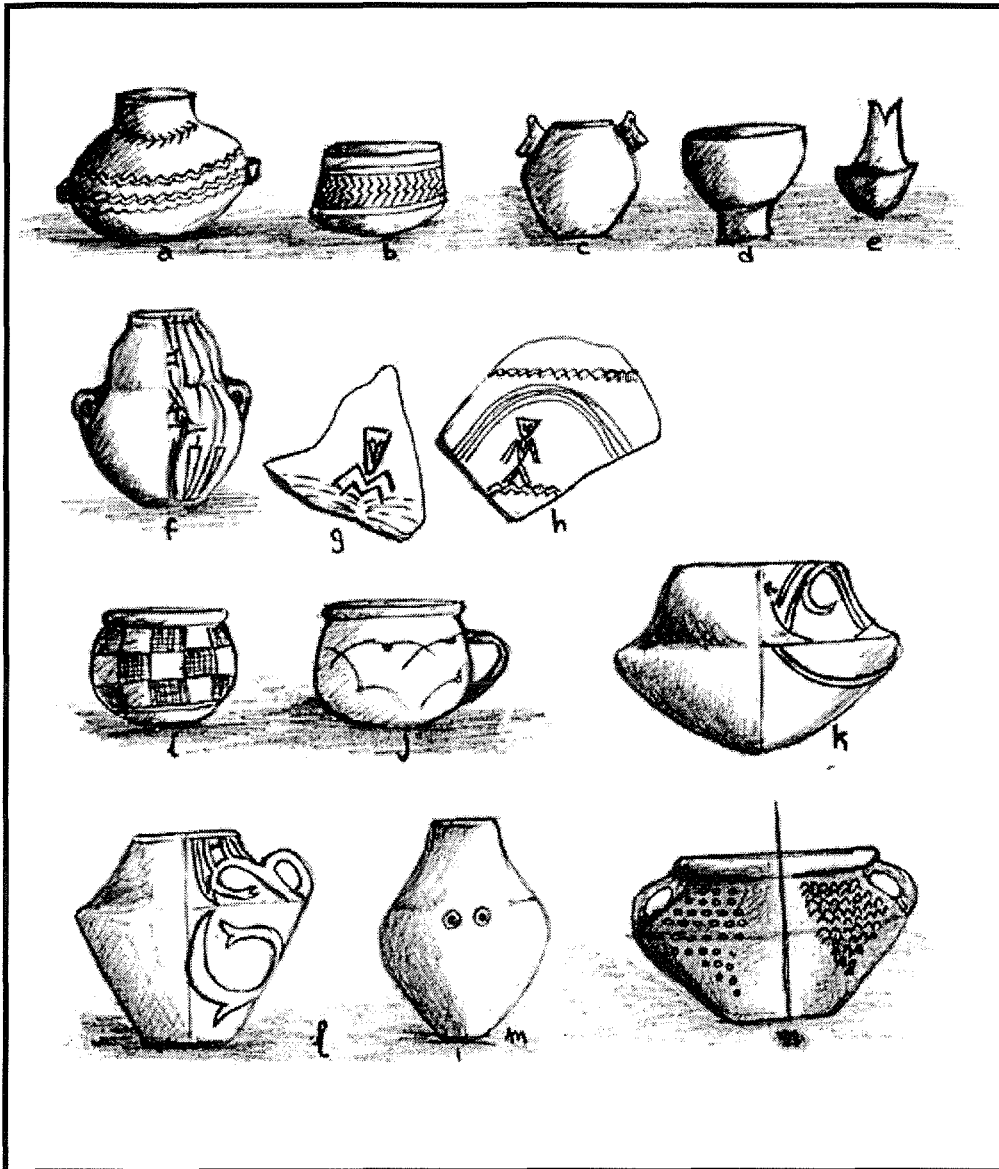
Is-sit li għalih giet imsemmija din il-fażi hija Skorba, fiż-Żebbiegh, Malta, fejn il-Professor David Trump skava l-fdalijiet ta' villaġġ preistoriku u parti minn għarix ovali ta' żmien Għar Dalam. Imma l-fażijiet ġew separati minhabba t-tip ta' kulur tal-fuħhar. Għalhekk insibu Skorba Griża, peress li l-kulur tal-fuħhar huwa griz, filwaqt li l-kulur hamrani jagħmel l-fażi ta' wara u allura Skorba Ħamra. F'dan it-tip ta' fuħhar ma nsibux aktar id-disinn elaborat bħal ta' Għar Dalam, anzi f'dak ta' Skorba Griża ma nsibu ebda disinn, filwaqt li f'dak ta' Skorba Ħamra nsibu ftit hafna. L-istil ta' fuħhar issa hu aktar angulari, u l-aktar li nsibu huma bwieqi miftuhin, tip ta' vażuni bis-sieq u anke bħal kuċċarun li għandu l-manku tiegħu wiesa' u jispiċċa miftuh fil-forma ta' M. (Ara disinni tal-fuħhar c, d, e.)

Fażi Żebbuġ

L-ewwel fażi ta' Żmien it-Tempji hija l-fażi ta' Żebbuġ, imsemmija hekk wara li nkixfu numru ta' oqbra f'Ta' Trapna ż-Żgħira, fiż-Żebbuġ, Malta. Il-fuħhar huwa mżejjen b'sinjali mhaffra fil-fond fil-wiċċ tat-tafal qabel ma kien informat. Hafna drabi d-disinn kien jimtela' b'kulur abjad biex jinqala' aktar. L-istil tipiku ta' din il-fażi huwa fuħhar f'forma ta' langasa, li xi drabi huma mżejna b'disinn li juri dik li tista' tkun il-figura umana fi stil stilizzat hafna. (Ara disinni tal-fuħhar f, g, h.)

Fażi Ġgantija

Is-sit huwa diġa magħruf sewwa magħna. Id-disinn fuq il-fuħhar ta' din il-fażi kien isir billi kienu joborxuh fuq il-wiċċ tal-fuħhar wara li kien jinhema. Partijiet mid-disinn kienu mibruxa bl-istess teknika tal-fażi ta' qabel, u fl-aħħar kienu jinżebghu bl-okra hamra. Id-disinn hawnhekk insibuh kemm b'linji dritti kif ukoll linji mdawrin f'forma spirali. Disinn partikulari tal-fażi Ġgantija huwa ta' żewġ linji semiċirkulari li jersqu lejn xulxin u jispiċċaw f'ċirku żgħir fejn jiltaqgħu, magħruf aktar bħala disinn "kometa". Disinn tipiku ieħor ta' din il-fażi huwa dak li jiffirma kwadri hdejn xulxin li jalternaw: wiehed lixx u ieħor mibrux b'linji paralleli. Dawn kienu jinżebghu wkoll bl-okra hamra. Il-fuħhar huwa generalment f'forma tonda. (Ara disinni tal-fuħhar i, j.)

dritti u oħrajn imdawwrin, u aktar minn hekk ziedu disinni aktar elaborati li juru ċertu hlewwa fil-moviment spirali tagħhom. Naraw ukoll forma ta' disinn applikat fuq il-wiċċ tal-fuħhar, bħal qxur tal-hut u buttuni, speċjalment fuq ġarar kbar. Il-perfezzjoni li toħroġ fix-xogħol tal-fuħhar f'tit insibu bħala fi kwalunkwe naħa oħra tad-dinja, u dan minghajr l-ghajjnuna tar-rota tal-fuħhari. (Ara disinni tal-fuħhar m, n.)

Biex wiehed jifhem u japprezza x-xogħol tal-fuħhar preistoriku, nissuggerixxi li wiehed iżur il-Mużew tal-Arkeoloġija fi Triq ir-Republika, fil-Belt Valletta, fejn wiehed isib l-isbah eżempji.

Fazi Ċimiterju ta' Tarxien

Bejn l-ewwel fażi u l-aħhar waħda ta' Żmien il-Bronż, iż-żmien jidher

Fazi Saflieni

Din il-fażi qasira kienet tgħaqqad il-fażi tal-Ġgantija ma' dik daqstant importanti ta' Tarxien. Imma l-Ipoġew fih innifsu huwa importanti daqs kemm hu uniku. Id-disinn tal-fuħhar ta' din il-fażi huwa bħal dak tal-Ġgantija, imma mbagħad insibu l-introduzzjoni ta' forom differenti li kienu jikkonsistu fi bwieqi kbar li x-xoffa tagħhom tkun maqluba 'l ġewwa, kif ukoll reċipjenti tondi miftuhin. Insibu wkoll għotien u platti tal-fuħhar ta' kwalità speċjali. Wiehed minnhom huwa dekorat b'figuri ta' għoġiela u mogħoż imnaqqxin fuqu, u li hu kkunsidrat bħala biċċa famuża tal-arti preistorika. L-aktar forma nteressanti f'din il-fażi huwa d-dixx wiesa' u baxx bil-qiegħ ċatt magħruf bħala "il-bieqja ta' Saflieni". (Ara disinni tal-fuħhar k, l.)

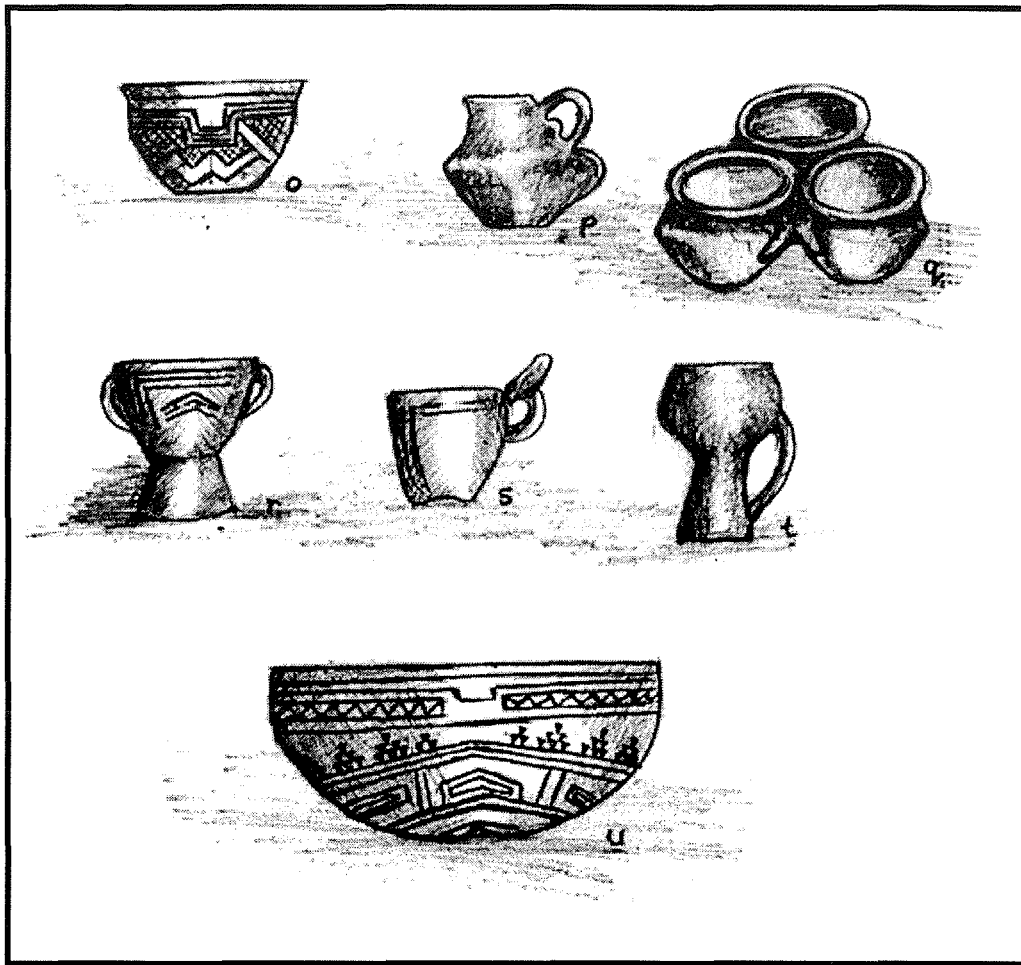
Fazi Tarxien

Żmien it-Tempji wasal fil-quċcata tiegħu f'dik li hi arti, arkitettura u kultura fil-fażi ta' Tarxien, li hi l-aħhar fażi, u minn dan iż-żmien ma nafux x'sar minnhom dawn in-nies. Id-disinn fuq il-fuħhar jibqa' jsir l-istess b'linji

diehel wiehed fl-iehor. L-istil tal-fuħhar ta' l-ewwel nies ta' dan iż-żmien kien impurtat mill-gżejjer Lipari u anke mil-Lvant tal-Mediterran, speċjalment mill-Punent tal-Greċja. Id-disinn jibda jkun aktar ġeometriku u oħrajn fihom kulur hamrani. Il-forom huma varji, bħal bwieqi forma ta' elmu, oħrajn magħrufin bl-isem Grieg ta' askoi; insibu tliet bwieqi żgħar maqgħudin flimkien u kwalitajiet oħra. (Ara disinni tal-fuħhar o, p, q.)

Fazi Borg-in-Nadur

Il-fuħhar ta' din il-fażi nstab f'bosta bnadi oħra mal-fuħhar tal-fażi ta' qabel, u hekk nistgħu nġid li n-nies taż-żewġ fażijiet għexu flimkien paċifikament. Il-fuħhar ta' Borg-in-Nadur għandu rita rqieqa ta' kulur ahmar ileqq fuq il-fuħhar ta' kulur isfar skur. Id-disinn hu magħmul minn daqqiet żgħar u fondi qishom minn skalpel żgħir. Id-disinn jifforma zig-zag ġeometriku u kien isir qabel ma t-tafal jinhema. Hafna mill-bwieqi fihom żewġ widniet u għandhom sieq konikali twila. (Ara disinni tal-fuħhar r, s, t.)

Faži Bahrija

In-nies li għamlu l-faži tal-Bahrija ġew min-naha t'isfel tal-Italja u kellhom diġà kuntatt ma' nies ta' Żmien il-Hadid hemmhekk, u magħhom garrew l-influenza ta' din il-kultura. Kif waslu hawnhekk, stabilew irwiehom fil-Bahrija, u minn hemm influwenzaw il-kultura tan-nies ta' Borg-in-Nadur.

Il-fuħhar jixbah hafna lil ta' Borg-in-Nadur, imma li jagħmlu differnti huwa l-kulur iswed jew griż li nsibu fuq il-wiċċ tal-fuħhar. Id-disinn huwa wkoll magħmul qisu bi skalpell żgħir, imma hu aktar elaborat u jixbah hafna lid-disinn klassiku Grieg. (*Ara disinn tal-fuħhar u.*)

B'dan it-tagħrif fuq il-fuħhar tal-fażijiet kollha tal-preistorja Maltija nistgħu nkomplu l-mawra tagħna f'dan il-Mużew tal-Arkeologija li bdejna mill-ewwel kamra. Fl-ewwel vetrina naraw fuħhar misjub fil-Mixta qrib Ghajn Abdul, limiti ta' Santa Luċija, l-eqdem tip li nsibu fil-Gzejjer Maltin. Fit-tieni vetrina naraw fuħhar restawrat, ġebel ovali wżat sew biex iwaddbuh bliżbandola meta kkaċċjaw l-animali, kif ukoll bhala piż, mazez u mrietel, kif ukoll xi għadam tal-animali. Fit-tielet vetrina naraw fuħhar bid-disinn applikat, għodod tal-ossidjana, taż-żniet u tal-għadam. Fir-raba' vetrina nsibu oġġetti mill-Għar ta' Ghejzu, fix-Xagħra, bhal

frammenti ta' skeletri u l-okra hamra li kienu jużaw ta spiss fuq il-fuħhar, u anke l-iskeletri kienu jinżebghu bl-ahmar.

Fl-intrata naraw kopji tal-akwarelli dwar il-Ġgantija, li l-artist von Brocktorff pinga f'it wara li tnaddtet minn Otto Bayer. Minn hawn wiehed jidhol fil-kamra dedikata lill-Ġgantija. Diġà spjegajt fit-tul it-tempji tal-Ġgantija fil-hargiet ta' qabel, iżda f'din il-kamra wiehed jara, minbarra l-fuħhar, oġġetti ohra, bhas-simbolu maskil, is-serp imnaqqax fuq ġebli rettangolari u blalen tal-ġebel li kienu jintużaw bhala mezz ta' trasport. Fil-vevtrina tan-nofs hemm esebiti

kopji ta' żewġ irjus li x'aktarx kienu tal-alla tal-fertilità li kien hemm fit-tempji tal-Ġgantija, bwieqi shaħ, għodod taż-żniet u meghries fejn kien jitikisser il-qamħ.

Fit-tielet vetrina, fost affarijiet ohra, naraw frammenti mit-tikħil miżbugħ bl-ahmar li kienu mkahla fil-hajt tat-tempju tan-nofs inhar. Wiehed għandu jinnota d-disinni tipiċi tal-faži tal-Ġgantija li jinsabu f'din il-vevtrina. Fl-ahhar vetrina nsibu oġġetti tal-ġebel u disinni varji fuq il-fuħhar.

Minn din il-kamra wiehed jgħaddi għall-kamra dedikata lill-perjodu tal-Bronż. Fl-ewwel vetrina fuq il-lemin naraw fuħhar rozz, kontra dak li rajna fil-kmamar ta' qabel, b'disinn ġeometriku. Ninnutaw fuħhar misjub fil-Ġgantija, li juri li anke fi żmien il-Bronż kienet għada tintuża, ohrajn minn Dahlet Qorrot u Santa Verna. Il-materjal huwa tat-tliet fażijiet ta' Żmien il-Bronż. Fil-vevtrina tan-nofs hemm materjal minn fuq l-għolja tan-Nuffara li nstab ġewwa fossa tal-qamħ fejn kien hemm raħal ta' Żmien il-Bronż. Dan is-sit ġie skavat fl-1960. Il-materjal hu tal-faži ta' Borg-in-Nadur. Fl-ahhar vetrina naraw fuħhar mill-faži taċ-Ċimiterju ta' Tarxien, fejn jidhru urni ċenerarji, fejn kien jinżamm l-irmied wara li jinħaraq il-kadavru. Dawn instabu hdejn il-Villa Rundle fir-Rabat u hdejn is-Seminarju tal-Qalb ta' Ġesù.

Fil-harġa li jmiss nitilgħu fil-parti ta' fuq ta' dan il-mużew.